

השכר

1. קווי ההתפתחות העיקריים

במגמות השתנות השכר לשכיר ב-1966 יש להבחין בין שיעור השינוי הגבוה של השכר הממוצע לשכיר בשנה הנסקרת לעומת ממוצע 1965, לבין שיעור השינוי במשך 1966, הנמוך יותר, כשהעלייה מתרכזת בחלק הראשון של השנה ולקראת סופה הפכה אף לירידה. דבר זה נכון לגבי כל ענפי המשק.

מספר השכירים נשאר ב-1966 ללא שינוי לעומת רמתו הממוצעת ב-1965 וירד במשך השנה הנסקרת. הן אי השינוי במספרם הממוצע והן הירידה במשך השנה הינם תפנית לעומת מגמת הגידול המתמיד שאפיינה את השנים הקודמות. מפנה זה נבע מירידת הביקוש המצרפי שהתבטאה בגידול מספר המובטלים בשנה זו.

ב-1966 היתה ההכנסה החודשית הממוצעת לשכיר ¹ 570 ל"י בערך, לעומת 480 ל"י בקירוב ב-1965. שיעור הגידול של השכר החודשי לשכיר הגיע ל-19 אחוזים בקירוב, ואילו שיעור השינוי הריאלי ² הגיע ל-10 אחוזים בערך. ההכנסה הפנויה הריאלית לשכיר עלתה ב-8 אחוזים לעומת רמתה ב-1965. מספר השכירים הממוצע היה ב-1966 642 אלף (מספר זה מוטא למעלה במידת מה, ראה הערה 1 סעיף ד. בתחתית עמוד זה) — כמספרם ב-1965, ולפיכך היתה העלייה של סך תשלומי השכר זהה לזו של השכר לשכיר: 19 אחוזים במונחים נומינאליים וכ-10 אחוזים במונחים ריאליים. סך תשלומי השכר עלה מ-3.7 מיליארד ל"י ב-1965 ל-4.4 מיליארד ל"י ב-1966 ובמחירי 1966 מ-4.0 מיליארד ל"י ל-4.4 מיליארד ל"י.

המקור לנתונים על השכר והשכירים הם פרסומי הלשכה המרכזית לסטאטיסטיקה המתבססים על נתוני הביטוח הלאומי. אינדיקטורים שונים המתבססים על נתונים ישירים שאספו הלשכה

¹ א. מספר השכירים מוגדר, בהתאם לנתוני הביטוח הלאומי, כסך כל העובדים המקבלים שכר. בין השכירים כלולים חברי קואופרטיבים ובעלי מפעלים העובדים במפעליהם. מאידך גיסא, אין כלולים עובדי מערכת הביטחון ועוזרות בית. כמו כן אין מידת הכיסוי של הנתונים לגבי עובדי העבודות היומיות מלאה.

ב. השכר המופיע כאן הוא השכר ברוטו של השכירים הנ"ל, ובו כלולים: שכר ומשכורת, הפרשים, שעות נוספות והטבות.

ג. השכר מחושב על בסיס מזומן, פירושו של דבר, שכל תשלום גרשם כשכר בתקופה שבה הוא משולם למעשה, ללא קשר לתקופה שלגביה שולם.

ד. נבחין בין השכר לעובד שכיר לבין השכר למשרת אותו עובד שכיר. נתוני הביטוח הלאומי משקפים את השכר למשרות העובדים ולא לעובדים עצמם. נתוני השכירים המופיעים בפרק זה משקפים את משרות השכירים. נתון זה גבוה, מטבע הדברים, ממספר השכירים הכלולים. בו, שכן כל שכיר העובד ביותר ממשרה אחת, אפילו היא חלקית, מופיע מספר פעמים. מכאן שהשכר לשכיר (שהוא, למעשה, השכר למשרת שכיר) המופיע בפרק זה נמוך במידת מה מהשכר לשכיר במשק.

² השינוי הריאלי מתקבל מניכוי העלייה הנומינלית במדד המחירים לצרכן. מדד זה עלה ב-1966 ב-8 אחוזים, בממוצע ביחס לרמתו הממוצעת ב-1965.

המרכזית לסטאטיסטיקה ובנק ישראל, מצביעים על שיעורי עלייה נמוכים במידת מה, ייתכן איפוא ששיעורי השינוי הללו מוטעים למעלה. אולם מכל האינדיקטורים גם יחד מסתמנת עליית שכר ניכרת בשנת 1966 לעומת ממוצע 1965.

בשניים נבדלת 1966 בתחום השכר והשכירים משנות השישים שקדמו לה: (א) מספר השכירים נשאר ללא שינוי לעומת השנה שקדמה לה. (בשנות השישים המוקדמות נע שיעור הגידול במספר השכירים בין 6 ל-8 אחוזים לשנה וב-1965 הואט שיעור גידול זה עד 3 אחוזים¹; (ב) השכר הממוצע לשכיר עלה בשיעור הגבוה מזה של כל אחת מהשנים הקודמות, הן במונחים נומינליים והן במונחים ריאליים (ראה דיאגרמה י"ב-2 ולוחות י"א-1, י"ב-3 וי"ב-4).

לוח י"א

מספר השכירים*, סך תשלומי השכר והשכר השנתי לשכיר**, 1961 עד 1966

1966 ***	1965	1964 ***	1963 ***	1962 ***	1961 ***	
642	642	622	586	547	507	א. מספר השכירים (אלפים)
0	3	6	7	8		אחוז השינוי
						ב. סך תשלומי השכר במחירים שוטפים (מיליוני ל"י)
4,374	3,671	3,023	2,533	2,117	1,702	
19	20	19	20	24		אחוז השינוי
						ג. סך תשלומי השכר במחירי 1966 **** (מיליוני ל"י)
4,374	3,965	3,518	3,100	2,760	2,434	
10	13	14	12	13		אחוז השינוי
						ד. השכר השנתי לשכיר במחירים שוטפים (ל"י)
6,820	5,720	4,860	4,320	3,870	3,360	
19	18	12	12	15		אחוז השינוי
						ה. השכר השנתי לשכיר במחירי 1966 **** (ל"י)
6,820	6,180	5,650	5,290	5,040	4,790	
10	9	7	5	5		אחוז השינוי

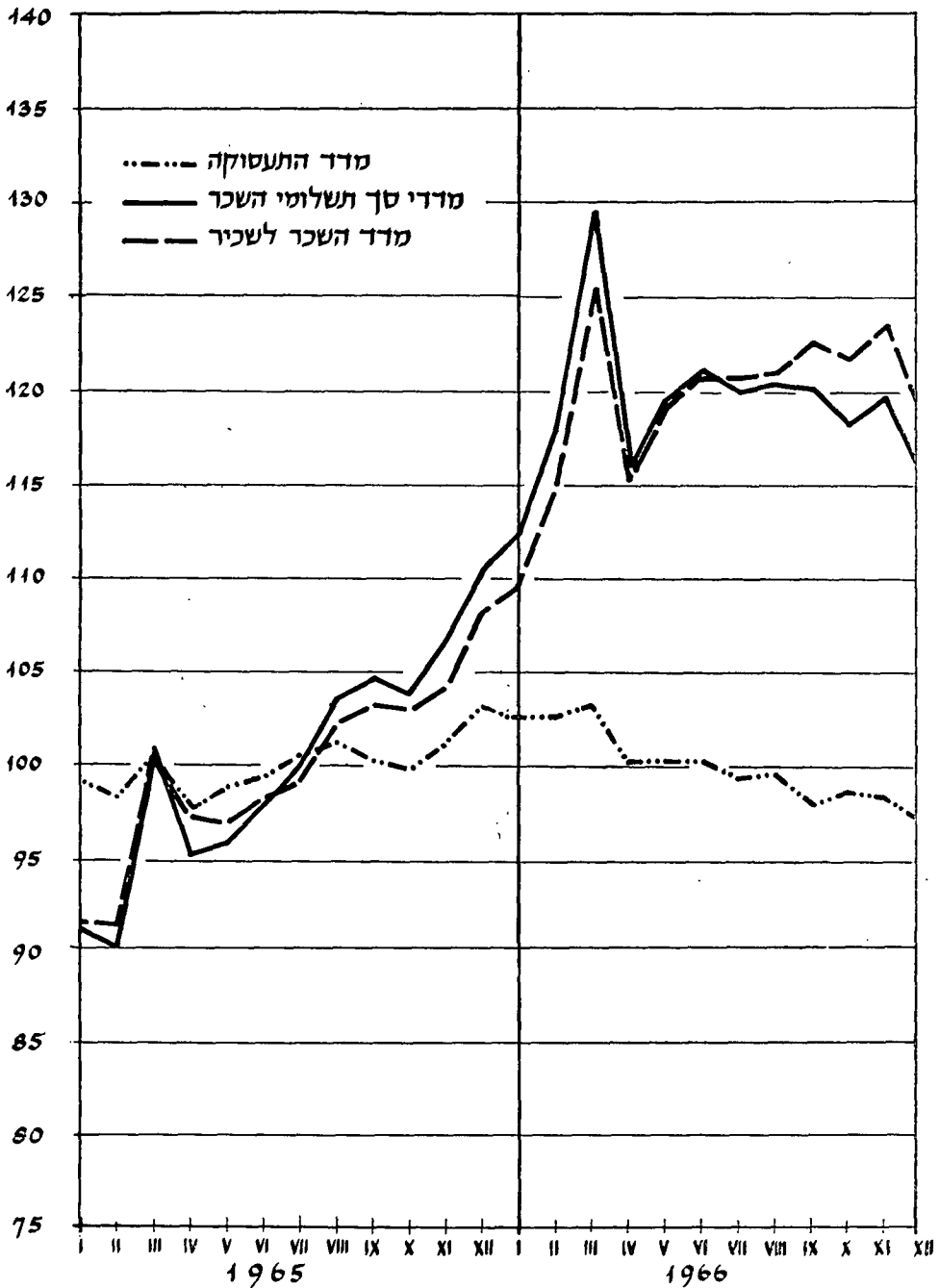
* ראה הגדרת השכירים בהערות שוליים (1) בעמוד הקודם.
 ** המספרים המופיעים בלוח זה מעוגלים, אחוזי השינוי חושבו על סמך מספרים לא מעוגלים.
 *** נתונים אלה משורשרים לפי מדגם 1965 — ראה נספח לפרק זה.
 **** נתוני דצמבר 1966 ארעיים.
 ***** השכר במחירי 1966 חושב בהתאם למדד המחירים לצרכן — ממוצעים שנתיים.
 הערות *, ** ו-***** תופסות לגבי מרבית הלוחות בפרק זה.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטאטיסטיקה, ועיבודי בנק ישראל.

כפי שאפשר לראות מלוח י"ב-3, עלה שיעור הגדול בשכר לשכיר ב-1966, ביחס לשנים הקודמות, בכל ענפי המשק, פרט לענף הבנייה. באחרון חל גידול ניכר בשכר לשכיר, אלא ששיעור גידול זה היה נמוך במידת מה משיעור הגידול בשנים הקודמות.

¹ שיעורי השינוי במספר השכירים הנוכחים כאן אמורים לגבי משרות השכירים, כפי שהן הוגדרו בנתוני הביטוח הלאומי (ראה הערה 1 לעיל). שיעורי השינוי במספרי השכירים לפי סקרי כוח האדם נעו בין 4 ל-7 אחוזים בשנות השישים המוקדמות.

מדדי תעסוקת השכירים, סך תשלומי השכר והשכר לשכיר, 1965 ו-1966

(ממוצע 1965 = 100)

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

אי השינוי במספר השכירים הממוצע משקף ירידה במספרם בשלושת ענפי הייצור: חקלאות, חרושת ובנייה, עלייה גדולה יחסית במספרם בענפי השירותים הציבוריים, העסקיים והאישיים ועלייה מועטת בענפי התחבורה, המסחר והחשמל. העלייה הרבה בשירותים הציבוריים מבטאת בחלקה גם את עליית מספר העובדים בעבודות יזומות.

מספר השכירים ירד במשך 1966 ב-5 אחוזים בקירוב, לעומת עלייה בשיעור 4 אחוזים במשך 1965. ירידה זו הינה מפנה חד במגמת הגידול המתמיד ששררה בעבר, והיא גרמה לאי השינוי במספר השכירים הממוצע ב-1966 לעומת מספר זה ב-1965, ומדגישה ביתר תוקף את המפנה שחל. הירידה במשך 1966 היתה משותפת לכל הענפים, פרט לענפי השירותים הציבוריים והאישיים, וגם בענף השירותים האישיים הסתמנה ירידה בשלושת חודשי השנה האחרונים.

הירידה במספר השכירים החלה מהרביעי השני של השנה (ראה דיאגרמה י"א). ירידה זו מבטאת את הירידה בהיקף הפעילות שחלה בשנה הנסקרת — וכמובן, את העלייה הניכרת בהיקף האבטלה.

לוח 2

השכר החודשי הממוצע לשכיר לפי ענפי המשק*, 1961 עד 1966

(ל"י)

הענף	1961	1962	1963	1964	1965	1966
חקלאות, ייעור ודיג	170	190	220	260	280	330
חרושת ומחצבים	280	310	350	400	460	540
בנייה	260	320	360	410	490	560
חשמל ומים	480	480	510	560	640	740
מסחר וכספים	310	340	400	440	500	590
תחבורה וקשר	340	380	430	490	610	760
שירותים ציבוריים ועסקיים	300	350	380	420	500	600
שירותים אישיים	210	230	260	290	330	400
כל הענפים	280	320	360	400	480	570

* ראה הערות *, ** ו-*** בלוח י"א.

** נתונים אלה משורשרים לפי מדגם 1965. ראה נספח לפרק זה.

*** מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ועיבודי בנק ישראל.

השתנות השכר לשכיר במשך 1966 שונה באופיה במידה רבה מהשתנות הרמה הממוצעת של 1966 מול זו של 1965. השכר הממוצע לשכיר ב-1966 עלה לעומת רמתו הממוצעת ב-1965 בשיעור שחרג מקצב עלייתו בכל אחת מהשנים הקודמות, בעוד ששיעור השינוי בשכר לשכיר

¹ החישוב של השתנות השכר במשך השנה שונה במידת מה בהתאם לנקודות הזמן שאותן בוחרים להשוות. ביסוד החישוב והסיועון כאן, ובכל הענפים שבהם שולמו חלק מהעלאות השכר כהפרשים בחודשי הקיץ של 1966, מונחת ההנחה הסבירה, ששתי הנקודות הקיצוניות המשמשות להשוואה אינן כוללות הפרשים. הפרשים אלה ששולמו באמצע השנה עשויים גם להסביר חלק מירידת השכר לשכיר בענפי המשק בחודשים האחרונים של 1966. ראה דיאגרמה י"ג.

במשך 1966 (10 אחוזים בקירוב) נמוך מאשר במשך 1965 (19 אחוזים) ואינו שונה במהותו מקצב הגידול בשנים הקודמות.

לכאורה, תמזה הדבר שבשנה, שבה חלה ירידה בהיקף העסקת השכירים ונשתררה אבטלה בהיקף ניכר חל שיעור עלייה גבוה בשכר לשכיר. ההסבר לכך הוא, שעליית השכר לשכיר הינה פרי גורמים מוסדיים שהושפעו בעיקר מהחלטות שהתקבלו בעבר, ומכך שלא היתה נכונות לשנות את מדיניות השכר בתחילת השנה על רקע הביקוש שנחלש לתפוקת הענפים. עם זאת האבטלה החלה להחריף רק ברביע השני של 1966.

ההאטה בפעילות הכלכלית, מצד אחד, ועוצמתם של האיגודים המקצועיים במשא ומתן על השכר, מצד שני, הגבירו את האבטלה. הואיל והיצרנים שהביקוש למוצריהם לא גדל, ואף קטן, לא יכלו לעמוד בתביעות השכר המוגדלות ונאלצו להקטין את היקף פעילותם, דבר שהתבטא בפיטורי עובדים ובקיצור שבוע העבודה (שאף הוא צורה של אבטלה).

לוח י"ג

אחוז השינוי בשכר החודשי הממוצע לשכיר לפי ענפי המשק*, 1961 עד 1966

(מחירים שוטפים)

הענף	מ' 1961 ל' 1962	מ' 1962 ל' 1963	מ' 1963 ל' 1964	מ' 1964 ל' 1965	מ' 1965 ל' 1966	שיעור עלייה שנתי (ממוצע אריתמטי)
חקלאות, ייעור ודייג	14	15	16	11	18	15
חרושת ומחצבים	11	13	12	16	17	14
בנייה	21	14	15	18	14	16
חשמל ומים	0	5	10	13	16	9
מסחר וכספים	12	16	10	14	18	14
תחבורה וקשר	11	12	15	24	25	17
שירותים ציבוריים ועסקיים	20	9	10	18	21	15
שירותים אישיים	10	13	12	14	20	14
כל הענפים	15	12	12	18	19	15

* ראה הערות *, **, ו-*** ללוח י"א.
ה מ כ ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

שיעור העלייה הניכר בשכר הממוצע לשכיר¹ ב-1966 נובע מעלייה שהחלה כבר ב-1965. במחצית השנייה של 1965 החל השכר לשכיר לעלות בקצב מואץ, עלייה שנמשכה ללא הפוגה גם ברביע הראשון של 1966 בכל ענפי המשק. העלייה המואצת נפסקה אמנם מאפריל 1966 ואילך, אולם נמשכה עליית מה במרבית הענפים והיא התייצבה, ואף הפכה לירידת שכר, בסוף 1966.²

¹ השכר בפרק זה מחושב על בסיס מזומן, והוא כולל הפרשי שכר ששולמו עבור תקופות קודמות. ראה הערה 1 ג. בתחילת הפרק.

² ירידת מה נרשמה בחודש אוקטובר לעומת ספטמבר, בנובמבר הופיע עלייה מחודשת, ואילו נתוני דצמבר המבטאים ירידה גדולה יותר הינם ארעיים.

סיום תשלומי ההפרשים מסביר חלק מירידת שכר זו. עם זאת, לא בכל הענפים שולמו כל תוספות השכר — תופעה שניתן לראותה כ"זחילת שכר" שלילית — כמו כן ויתרה ההסתדרות על תוספת היוקר ביולי 1966, בוטלה תוספת יוקר בינואר 1967 והושגה פשרה לגבי ביצוע הדרגתי של הסכמי השכר ב-1967.

לוח י"ד

אחוז השינוי בשכר הריאלי החודשי הממוצע לשכיר לפי ענפי המשק, 1961 עד 1966

(השכר במחירים קבועים; הניכוי לפי מדד המחירים לצרכן)

הענף	מ'1961 ל'1962	מ'1962 ל'1963	מ'1963 ל'1964	מ'1964 ל'1965	מ'1965 ל'1966*	שיעור עלייה שנתי (ממוצע אריتمטי)
חקלאות ייעור ודיג	5	8	11	3	10	7
חרושת ומחצבים	2	6	7	8	9	6
בנייה	10	7	9	10	6	8
חשמל ומים	-8	-1	5	4	7	1
מסחר וכספים	2	9	5	6	9	6
תחבורה וקשר	1	5	9	15	15	9
שירותים ציבוריים ועסקיים	9	2	4	10	12	7
שירותים אישיים	0	6	7	6	11	6
כל הענפים	5	5	7	9	10	7

* ראה הערות *, **, *** ו"לוח י"א.
ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ההסבר לעלייה המואצת (ראה לוח י"ד, דיאגרמה 1 ודיאגרמה י"ג) במחצית השנייה של 1965 וברביע הראשון של 1966 נמצא בעיקרו בשלושה גורמים מוסדיים:

1. סיווג התפקידים, שינוי סולם הדרגות ותשלום הפרשי שכר בעד התקופה שהחלה ב-1.4.1964, לחלק ניכר מהשכירים בעיקר בענפי השירותים. חלק מההסכמים, שגררו את עליות השכר, נחתמו אמנם בסוף 1964 וחלקם — ב-1965, אולם ביצועם החל במחצית השנייה של 1965, והסתיים ברובו במשך 1966.

מנקודת ראות העובדים, ההפרשים הינם שכר לכל דבר, אף אם אופיים החד פעמי מביא לכך, שהשפעתם על הביקוש שונה מזו של עלייה דומה בשכר שנתי רגיל. מבחינת הוצאות המעבידים, נכון להפריד בין עליית השכר הנובעת מהפרשים לבין עליית השכר הנובעת מעליית השכר ליחידת תשומת עבודה, אולם נתונים להפרדה כזו אינם בנמצא. מבחינת ההוצאה על העבודה, הכללת ההפרשים בשכר לעובד, מטה כלפי מעלה את

שיעור השינוי בהוצאה על יחידה נתונה של עבודה בתקופה שבה משולמים ההפרשים, והיא מטה אותו כלפי מטה לאחר שתשלומם מסתיים.¹

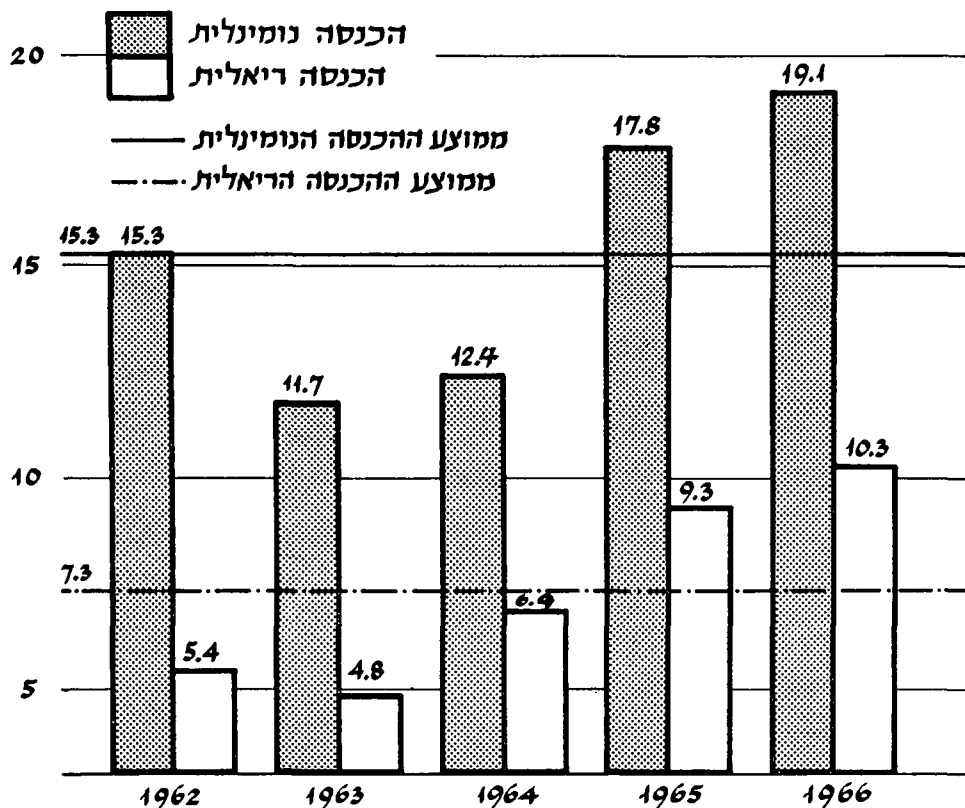
2. על רקע העלאת השכר לעובדים המינהליים בסוף 1965, תבעו נציגי השכירים תוספת ניכרת גם בעד עובדי הייצור. ואכן, ב-1966 נחתמו הסכמי שכר שהעלו את השכר ב-8 אחוזים בערך במרבית ענפי המשק. הסכמים אלה נכנסו לתוקפם מינואר 1966 אלא שביצועם החל במרבית הענפים רק באפריל – יוני, ובעד התקופה הקודמת שולמו הפרשי שכר במשך חודשי הקיץ.

3. מינואר 1966 הוגדלה תוספת היוקר בשיעור 9.3 אחוזים על שכר היסוד עד תקרה של 700 ל"י. פירושו של דבר הגדלה מקסימאלית ב-65 ל"י לחודש. ההגדלה האפקטיבית של השכר הממוצע לשכיר עקב תוספת זו היתה 7 אחוזים בקירוב.

אין ספק שב-1966 פעלו כוחות להורדת הביקוש המצרפי במשק (ראה דיון מפורט בפרק ב'). העלאות השכר בסוף 1965 ובראשית 1966, שהיו, כאמור, תוצאה של מבנה מוסדי

דיאגרמה 2'

אחוז השינוי בהכנסה הנומינלית והריאלית לשכיר, עך 1962 עד 1966

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

¹ מחוסר נתונים מהימנים בדבר התשלומים הנלחים לשכר, לקוי בפרק זה הדיון בשכר מצד הוצאות המעבידים על העבודה.

ולחצים מצד האיגודים המקצועיים, הגבירו את פליטת השכירים מאותם ענפים שהביקוש להם לא עלה באותה מידה. עדות מסייעת לכך היא צמצום מספר השכירים במשך 1966 בכל הענפים, פרט לענפי השירותים, כמוזכר לעיל, כשהצמצום הרב ביותר הוא בענף הבנייה (23 אחוזים) ואחריו בחקלאות (8 אחוזים) ובתעשייה (6 אחוזים). הצמצום החל מהרביע השני של השנה הנסקרת ונמשך עד סוף השנה, ואילו ההאטה בביקוש המצרפי במשך החלה כבר ב-1965.

לוח 5

השכר החודשי הממוצע לפי ענפי המשק: אחוז השינוי החודשי הממוצע (הארייתמטי) לארבע תקופות, 1965 עד 1966

ינואר-יוני 1965		יולי-1965 מארס 1966		אפריל-ספטמבר 1966		אוקטובר-דצמבר 1966		הענף
השכר	השינוי החודשי הממוצע	השכר	השינוי החודשי הממוצע	השכר	השינוי החודשי הממוצע	השכר	השינוי החודשי הממוצע	
(ל"י)	(אחוזים)	(ל"י)	(אחוזים)	(ל"י)	(אחוזים)	(ל"י)	(אחוזים)	
275	2.1	301	1.9	349	0.5	323	-4.2	חקלאות, ייעור ודיג
447	1.1	486	1.9	545	0.6	550	-1.2	חרושת ומחצבים
484	0.7	511	2.2	567	-0.5	563	0.4	בנייה
616	3.1	697	2.9	706	-1.5	735	0.0	חשמל ומים
476	1.1	534	3.2	600	1.2	590	-3.4	מסחר וכספים
564	1.8	687	3.3	773	0.4	741	-1.6	תחבורה וקשר
								שירותים ציבורים
472	1.9	547	3.0	595	-1.3	607	0.0	ועסקים
319	1.0	352	2.3	400	1.0	399	-1.5	שירותים אישיים
458	1.4	514	2.8	572	-0.3	573	-1.1	כל הענפים

ה מק ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

השתנות השכר לשכיר במשך 1966 מלמדת, שלא בכל הענפים ולא לכל העובדים שולמו מלוא תוספות השכר המתחייבות מהסכמי השכר ומתוספת היוקר. עובדה היא ששיעור עליית השכר לשכיר ולשעת עבודה במשך 1966 נמוך יותר מן המתחייב מהסכמי השכר ותוספת היוקר אף אם אין זוקפים כל זחילת שכר (ראה דיון על ענפי המשק להלן). למעשה, ענפי השירותים הם היחידים החורגים ממגמה זו והם המלמדים על הכלל, ואלה הם הענפים שלגביהם בוצע הסיווג ובהם שולמו הפרשים. מאידך גיסא, במרבית הענפים העלייה שנמדדה במשך 1966 נופלת, אם כי לא בהרבה (פרט לבנייה ולתחבורה) מהעלייה המתחייבת מההסדרים המוסדיים, וזאת, כנראה, עקב שתי סיבות: 1. לא קל לשלם מתחת לתעריפים הרשמיים בשנת שפל, שכן קיימת קשיחות מסוימת של השכר, במקרה זה התבטאה הקשיחות בהעלאת השכר לפי התעריפים אף על פי שתנאי השוק הכתיבו את ההיפך. 2. הירידה בביקוש לעובדים בענפים השונים באה על רקע של שנות גיאות רבות, הן המעסיקים והן השכירים לא צפו בתחילת 1966 את עוצמת התפנית בפעילות הכלכלית, ואת מידת התמדתה במשך השנה. במלים אחרות: בזמן שהמערכת המוסדית החליטה על העלאות שכר, כאשר ברקע נמצאו שנות הגיאות של העבר הקרוב, היתה הציפייה הרווחת לכך שההאטה בפעילות היא זמנית מטבעה, כך שהמעסיקים העדיפו לא להיכנס מיד לחיכוך עם

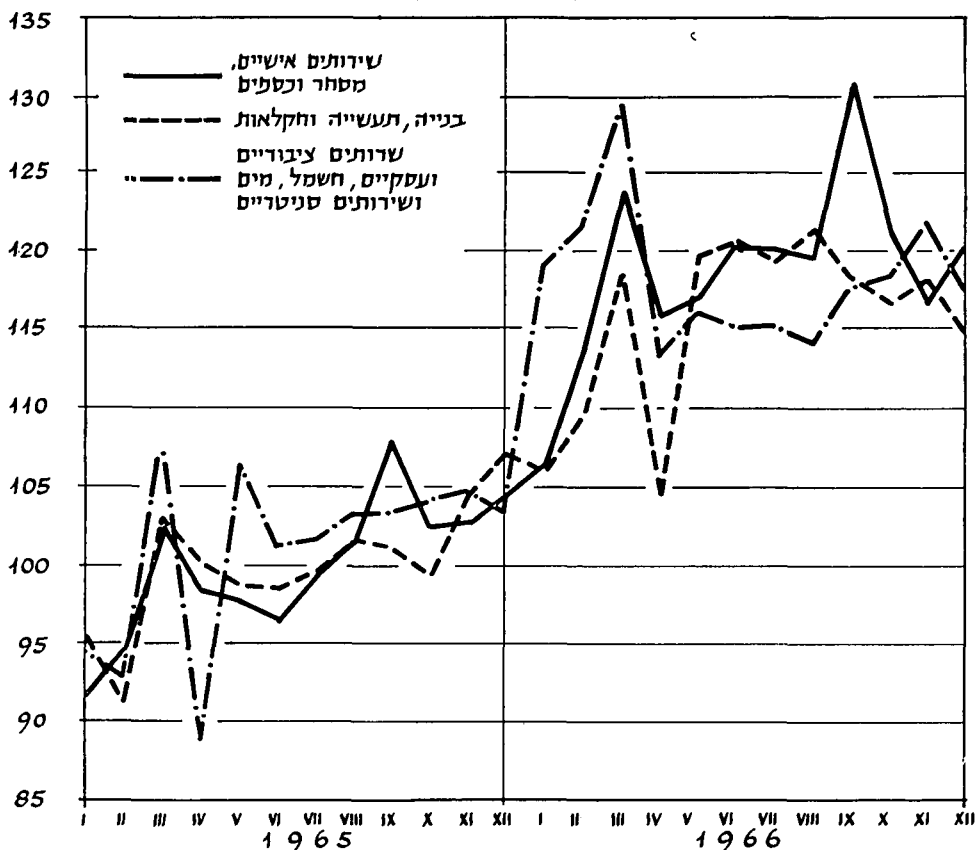
נציגי השכירים. ואכן, לאחר שהמיתון בפעילות הכלכלית כבר נתן אותותיו. מספר חודשים, החליטה ההסתדרות, שלא לתבוע את העלאת שיעורי תוספת היוקר ביולי 1966, אף כי המדד הקובע לצורך זה עלה ביותר מ-3 אחוזים, שהם השיעור המינימאלי המחייב תשלום תוספת יוקר לפי ההסדר הקיים. בתחילת 1967 התברר, שנציגי המעבידים אינם מוכנים לקיים הסכמים חתומים לגבי תוספת שכר ב-1967, ואינם מוכנים לשאת בנטל תוספת היוקר. מאידך גיסא, מוכנים היו נציגי העובדים לוותר על מילוי קפדני של הסדר תוספת היוקר והעלאות השכר שהוסכם עליהם מראש.

הורדת השכר עקב שינוי תנאי השוק היתה איפוא, כרוכה בפיגור מסויים בזמן. ואכן, בחודשים האחרונים של 1966 ניכרת מגמת ירידה כל שהיא בשכר הנומינאלי לשכיר¹ ולשעת עבודה (ראה דיאגרמה י"1), חלק מהירידה מבטא את סיום מבצע הסיווג ותשלומי ההפרשים, ואין זו בהכרח ירידה בשכר לתשומת עבודה. דבר זה אמור בעיקר לגבי ענפי השירותים הציבוריים והחשמל, אלא שירידה נמדדה גם בענפי הייצור (ראה דיאגרמה י"3).

דיאגרמה י"3

מדד השכר החודשי לשכיר בענפי משק נבחרים, 1965 ו-1966

(ממוצע 1965 = 100)

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

¹ לא מדובר בירידה ניכרת בכלל המשק וקשה להתייחס אליה בשלב זה בוודאות, שכן נתוני דצמבר עשויים להשתנות.

הסבר נוסף לעליית השכר לשכיר בתקופת האטה בפעילות הוא בכך שבשיראל פוגעים הפיטורים בדרך כלל בנכנס אחרון. העובד החדש מקבל שכר נמוך יותר עקב הוותק הקצר, עקב ניסיון מועט יותר ועקב דרגה נמוכה יותר. כך שאפילו לא ישתנה שכרו של שכיר כלשהו, עשוי השכר הממוצע לשכיר בשנה כמו 1966 לעלות עקב שינוי בהרכב השכירים המועסקים. כאשר השכירים הנפלטים הם בעלי השכר הנמוך, עולה השכר הממוצע לשכיר גם כאשר שכרם הממוצע של המועסקים אינו עולה כלל.

ספק אם אפשר לייחס לנימוק זה משקל ניכר בשנה הנסקרת. הספק נובע מכך שמספר השכירים הממוצע ב־1966 היה, כאמור, ברמה שנמצאה ב־1965, הואיל ותוספת המשתתפים בכוח העבודה היתה דומה לתוספת הבלתי מועסקים, והואיל וכ־80 אחוזים מהבלתי מועסקים הם אנשים שנפלטו ממעגל העבודה, סביר להניח שמספר מקביל של שכירים מועסקים הינם כאלה, שטרם עבדו בעבר בארץ ואלה שכרם נמוך, כנראה, מהשכר הממוצע במקצועם או בסוג עבודתם.

בד בבד עם עליית השכר לשכיר חלה ירידה כלשהי במספר שעות העבודה לשכיר במרבית ענפי המשק. ירידה זו התבטאה בירידה בשיעור 0.3 אחוז במספר שעות העבודה לשכיר בכלל המשק (ראה לוח י"ו). לפיכך עלה השכר לשעת עבודה בממוצע ב־1966 בדומה לשכר לשכיר ב־1965 אחוזים לעומת הרמה של 1965. תשומת העבודה של השכירים במשק נשארה כמעט ללא שינוי ב־1966, בדומה למספר השכירים. לא ניכרת מגמת ירידה (או עלייה) מובהקת בשעות העבודה לשכיר במשך 1966.

נתונים ממקורות אחרים, בלתי תלויים בדיווחי המעבידים לביטוח הלאומי מצביעים אף הם על שיעור עלייה ניכר בשכר לשכיר ב־1966, לעומת רמתו הממוצעת מ־1965, אף כי נמוך במידת מה במספר ענפים משיעורי העלייה שנמדדו על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בדיווחים לביטוח הלאומי. ההטיה כלפי מעלה בשיעור הגידול של השכר לשכיר, כפי שנמדד מדיווחי

לוח י"ו

שעות עבודה לשבוע ושכר לשעת עבודה, 1965 ו־1966

1966				1965			
השכר לשעת עבודה		שעות עבודה לשכיר		השכר לשעת עבודה		שעות עבודה לשכיר	
אחוז השינוי לעומת 1965	ל"י	אחוז השינוי לעומת 1965	לשבוע	אחוז השינוי לעומת 1964	ל"י	אחוז השינוי לעומת 1964	לשבוע
11	2.0	3.8	39	12	1.7	-1.2	38
18	3.0	-0.5	42	18	2.5	-1.0	42
15	3.2	-0.5	41	21	2.8	-1.8	41
15	4.1	0.8	41	16	3.6	-2.6	41
19	3.3	-0.8	41	17	2.8	-2.6	41
24	4.1	0.6	42	26	3.4	-1.8	42
שירותים ציבוריים							
21	3.8	-0.3	37	19	3.1	-1.2	37
23	2.7	-2.0	34	6	2.2	7.3	35
כל הענפים							
19	3.3	-0.3	39	19	2.8	-0.8	40

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

המעבידים לביטוח הלאומי, נעוצה, כנראה, באופי המפעלים והמוסדות המדווחים לביטוח הלאומי. בעוד שמפעלים ומוסדות גדולים ממציאים לביטוח הלאומי דו"חות מלאים, הרי שדו"חות המעסיקים הקטנים עלולים להיות פחות מהימנים. מעסיקים כאלה נמצאים בחקלאות, בשירותים האישיים, במלאכה, ואולי גם בבנייה. אין ספק, שהמעסיקים הוצערים יורידו את השכר (או לא יעלו אותו בהתאם להסכמים ענפיים), כאשר מורגשת ירידה בביקוש המצרפי, מהר יותר מאשר המפעלים הגדולים בגלל שחלק מהם אינם מאורגנים. קיצורו של דבר: מקור הנתונים עשוי להטות למעלה את שיעור השתנות השכר בשנה כגון זו, כשם שהיה עלול להטותו כלפי מטה בשנות הגיאות הקודמות.

ב-1966 עלה חלקה של ההכנסה משכר בכלל ההכנסה הלאומית (ראה פרק ב'). השפעת עלייה זו בכיוון הגדלת הביקוש המצרפי מתבטאת בעליית ההכנסה הפנויה הריאלית שעלתה ב-8 אחוזים בערך. ההכנסה הפנויה לשכיר מועסק עלתה אף היא ב-8 אחוזים — שכן מספר השכירים לא השתנה (ראה לוח 8-י').

2. השכר והשכירים לפי ענפי המשק

כפי שכבר הוזכר, נשאר מספר השכירים¹ ב-1966 על הרמה שנמצאה ב-1965 ועמד על 642 אלף בקירוב. במשך 1966 (מדצמבר 1965 לנובמבר 1966) ירד מספרם ב-30 אלף איש, ירידה בשיעור 5 אחוזים בקירוב. פירוש הדבר גידול ניכר באבטלה, כיון שגם במספר הלא שכירים לא חל גידול.

לוח 7-י'

השכירים * לפי ענפי המשק, 1966 **

הענף	1966	אחוזי השינוי לעומת 1965	אחוז השינוי (ממוצע אריתמטי) 1966—1961
חקלאות, ייעור ודייג	39	-5	-3
חרושת ומחצבים	174	-3	5
בנייה	63	-15	3
חשמל ומים	12	6	5
מסחר וכספים	68	1	5
תחבורה וקשר	49	1	6
שירותים ציבוריים ועסקיים	210	7	7
שירותים אישיים	28	11	5
כל הענפים	642	0	5

* מימד השכירים המופיע כאן, כמצויין בהערה 1 בתחילת הפרק, הוא של משרות השכירים. מכאן שייתכן הבדל גם באחוזי השינוי של השכירים למעשה, לעומת המופיע כאן.

** ראה שלוש הערות *, ** ו-*** בלוח 1-י'.

ה ט ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ועיבורי בנק ישראל.

¹ ראה הערה 1 חלק ד. בראשית הפרק.

במשך 1966 נפלטו שכירים מכל הענפים, פרט לענפי השירותים; אלה קלטו שכירים נוספים, אף כי בקצב מואט לעומת השנים הקודמות. כאמור, חלק מהשכירים שנקלטו בשירותים הציבוריים משקף את הגדלת העבודות היוזמות. פליטת השכירים ארעה לא רק מענף הבנייה אלא גם מענפי החרושת, החקלאות, המסחר והתחבורה. חלק מהנפילים נקלט מחדש בענפי השירותים הציבוריים, חלק אחר נקלט למעשה בעבודות היוזמות, ומרביתם הפכו למובטלים. אין ספק, שמעבר מענף כלשהו לאבטלה או לעבודה יזומה, אם אינו כרוך בהערכות להשתלבות כלשהי בענף אחר בטווח הלא רחוק, הינו אי ניצול מלא של כוח העבודה. אף כי הקטנת מספר המועסקים בבנייה, ואולי בחקלאות יכולה להיחשב לרצויה, הרי הפיכתם למובטלים או לעובדי שירותים אינה משקפת שיפור בהרכב השכירים לפי ענפי המשק.

הגידול היחסי במספר השכירים בענפי השירותים בשנה זו הינו החרפת מגמה הקיימת מזה מספר שנים. בשנה זו פעלו שני כוחות נוספים לכך שהשכירים יעדיפו להיות מועסקים בשירותים הציבוריים: א. השכר לשכיר עלה בענף זה יותר מהממוצע הן בממוצע שנתי, והן במשך השנה; ב. הירידה בהיקף פעילות המשק המתבטאת בהגברת האבטלה מקטינה את הביטחון ביציבות ההעסקה בענפי המשק האחרים ומגדילה בכך את כוח המשיכה של ענף זה.

א. החקלאות

בהמשך למגמה השוררת בחקלאות מזה מספר שנים, נמשכה ירידת מספר השכירים המועסקים בענף, אלא שהיקף הירידה התחזק ב-1966. הירידה ברמה הממוצעת היתה של 2,000 איש בקירוב ומספר השכירים הממוצע בחקלאות הועמד על 39 אלף איש. הירידה במשך השנה במספר השכירים הגיעה ל-3,400 בערך. השכר הממוצע לשכיר המועסק בחקלאות עלה ב-18 אחוזים והגיע ל-1330¹ ל"י לחודש. במשך 1966 עלה השכר לשכיר ב-16 אחוזים בענף זה. עליית השכר התרכזה בחודשים הראשונים של 1966.

מהימנות הנתונים לגבי ענף זה קטנה מהרגילה עקב אופיים של השכירים והאופי הארעי של תעסוקתם. בענף זה חל גידול בשיעור 4 אחוזים במספר שעות העבודה לשכיר, ולכן השכר לשעת עבודה עלה רק ב-11 אחוזים בקירוב.

אין ספק, ששיעורי גידול אלה נמוכים ממה שמתחייב מהסכמי השכר שנחתמו בענף. ב-1966 פסק שר העבודה שהתוספת לתעריפי השכר של הפועלים החקלאיים תעמוד על 15 אחוזים מינואר 1966. נסיף על כך את תוספת היוקר — שכנראה, לא כל הפועלים בענף נהנים ממנה — ונקבל שתוספת השכר לפועל בחקלאות היתה צריכה להגיע ל-18 אחוזים בערך במשך 1966 לעומת 16 האחוזים המתקבלים מנתוני הביטוח הלאומי², שייתכן, כאמור, שהם מוטים למעלה.

ב. חרושת, מכרות ומחצבים

בענף החרושת, מכרות ומחצבים חלה ב-1966 ירידה של חמשת אלפים שכירים³ בענף זה: מ-179 אלף ל-174 אלף בממוצע שנתי, ואילו במשך 1966 (מדצמבר 1965 עד נובמבר 1966)

¹ כמצויין בהערת השוליים 1 בעמ' 204 לעיל זה השכר למשרת שכיר. בענף החקלאות בו אין השכר מועסק בהכרח אצל מעביד יחיד, מוטה השכר המופיע כאן כלפי מטה עקב הטיעון המופיע בהערה הנ"ל בחלק ד.

² ראה הערה בעמ' 207.

³ הנתון המופיע כאן הינו למעשה, מימד של משרות השכירים (ראה הערה 1 עמ' 1 בתחילת הפרק). מקור אחר לגבי החרושת הם מדדי התעשייה. לפי מדדים אלה, חלה ירידה בשיעור 2 אחוזים במספר השכירים בממוצע שנתי בענף ובשיעור 9 אחוזים במשך השנה (או בשיעור 7 אחוזים, כשהחישוב נעשה לגבי התקופה דצמבר 1965 עד נובמבר 1966). לפי מקור זה שכר העבודה היומי לפועל עלה ב-16 אחוזים בממוצע שנתי ואילו השכר לשכיר ב-13 אחוזים. מספר ימי העבודה לפועל נשארו כמעט ללא שינוי בממוצע שנתי.

הגיעה הירידה ל-11 אלף שכירים בקירוב. זוהי ירידה בשיעור 3 אחוזים בממוצע שנתי ובשיעור 6 אחוזים במשך השנה.

השכר לשכיר עלה ב-17 אחוזים בממוצע שנתי והגיע ל-540 ל"י לחודש. עליית השכר לשכיר במשך 1966 היתה בשיעור 12 אחוזים, עלייה זו נמוכה במקצת מהמתחייב מעליות תעריפי השכר ותוספת היוקר.

במרבית ענפי התעשייה נחתם הסכם שכר בתחילת 1966. על פי הסכמים אלה עלה שכר היסוד בכ-8-10 אחוזים. מכאן שעם תוספת היוקר התחייב גידול בשיעור כ-13 אחוזים במשך 1966 — גם ללא עליות בדרגה.

השכר לשעת עבודה עלה בשיעור דומה לעליית כלל השכר, כיוון שהירידה בשיעור חצי אחוז בשעות העבודה לשכיר אינה מובהקת.

ג. הבנייה

בפעילות ענף הבנייה חל צמצום ניכר בשנה הנסקרת. צמצום זה בא לידי ביטוי בירידה בשיעור 15 אחוזים במספר השכירים הממוצע ב-1966, שהם ירידה של 11 אלף שכירים. ירידה זו החלה כבר מתחילת 1966 ובמשך השנה חלה ירידה בשיעור 17 אלף איש, שהם 23 אחוזים ממספר השכירים בענף. השכר לשכיר עלה בענף זה ב-14 אחוזים בממוצע שנתי וב-7 אחוזים במשך 1966. שיעור גידול זה, שהוא הנמוך בין ענפי המשק בשנה זו — והוא נמוך גם משיעור הגידול בענף הבנייה בשנים שקדמו ל-1966 — הוא עדיין גבוה לגבי ענף שהביקוש למוצרי ירד, ושהיקף הפעילות בו צומצם ב-20 אחוזים בממוצע שנתי. הסכמי תוספת השכר שנחתמו בראשית 1966 חייבו עלייה בשיעור 8 אחוזים בתעריפי השכר (ו-5 אחוזים בשכר עבור עבודה קבלנית), כך ששיעור הגידול המתחייב במשך 1966 היה 11-14 אחוזים ואילו המדידה מצביעה על 7 אחוזים, כאמור. רק חלק זעיר מהפרש זה נעוץ בירידת שעות העבודה לשכיר שחלה במשך 1966 לשכיר, ועיקרו נעוץ, כנראה, באי תשלום תוספות במלואן. בענף זה בדומה לחקלאות, ייתכן שהשכר לשכיר מוטה למטה במידת מה מאותם נימוקים. במידה שהיו נהוגים תשלומים "לא רשמיים" בענף בעבר, שלא נהגו לדווח עליהם לביטוח הלאומי ושבוטלו השנה, הרי ששיעור השינוי המצויין בטכסט מוטה מעט למעלה.

נתונים נוספים ממקורות בלתי תלויים בדיווחי הביטוח הלאומי, מאשרים בקווים כלליים את שיעור עליית השכר לשכיר שהוזכר.

עקב הירידה הקטנה בשעות העבודה לשכיר עלה שכר העבודה לשעת עבודה ב-15 אחוזים.

ד. מסחר, כספים וביטוח

השכר הממוצע לשכיר גדל ב-18 אחוזים לעומת 1965 והגיע ל-590 ל"י בערך. במשך 1966 עלה השכר לשכיר ב-9 אחוזים בערך. מספר השכירים הממוצע גדל באחוז אחד, אלא שגידול זה ארע במשך 1965, שכן במשך 1966 חל צמצום לא גדול במספר השכירים בענף. לקראת סוף השנה הסתמנה גם ירידה בשכר לשכיר בענף זה.

שיעור העלייה הנובע מהסכמי השכר שנחתמו ב-1966 נע בין 5 ל-8 אחוזים, כך שגם בענף זה נמוכה העלייה שחלה במשך 1966 מהמתחייב מהסכמי השכר ותוספת היוקר.

ה. תחבורה וקשר

חלה עלייה של כאלף עובדים בענף זה בממוצע שנתי לעומת ממוצע 1965 אלא שעלייה זו אירעה במשך 1965, שכן במשך 1966 חלה ירידה של כ-1,500 עובדים, ירידה שהחלה מספטמבר

שנה זו. בשכר לשכיר חלה עלייה בשיעור 25 אחוזים¹ בממוצע שנתי והוא הגיע ל-760 ל"י לחודש בקירוב, אלא שעלייה זו אירעה ברובה כבר במשך 1965 עלייה שנמשכה ברביע הראשון של 1966. אין בידנו נתונים נוספים על התפתחות השכר במשך 1966 העשויים לאמת או להפריך את הנתונים המובאים כאן. נתונים אחרים על השתנות השכר הממוצע ב-1966 לעומת ממוצע 1965 מלמדים על עליית שכר של 15 אחוזים בערך בענף זה. נתונים אלה מסתמכים על מדידות ישירות שערכו הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל. מכאן נובעת המסקנה שהעלייה בשיעור 25 אחוזים, שצויינה לעיל בשכר לשכיר היא מוטה כלפי מעלה במידה ניכרת.

ברביע האחרון של 1966 חלה ירידה בשכר הנומינאלי לשכיר, כך שהגידול במשך 1966 היה בשיעור 3 אחוזים בלבד. שיעור גידול זה נמוך בהרבה מן המתחייב מתוספת היוקר והסכמי השכר, שהוחלט עליהם לגבי חלק מהענף ב-1966. ואכן הקואופרטיבים לתחבורה לא חתמו ולא ביצעו את הסכמי השכר שנבעו מהחלטת ההסתדרות שעל פיהם נתחייבה עלייה בשיעור 8.5 אחוזים בשכר לשכיר. בספנות לא הועלו תעריפי השכר בשנה הנסקרת. הדואר והרכבת קיבלו בסוף 1965 ובראשית 1966 תוספות שכר ניכרות בליווי הפרשי שכר בעד שנים קודמות, ובכך מוסבר חלק מירידת השכר הנומינאלי ברביע האחרון, לאחר סיום תשלומי ההפרשים.

ו. שירותים ציבוריים ועסקיים

מספר השכירים בענף זה עלה, בדומה לשנים הקודמות, ב-13 אלף, שהם 7 אחוזים. גם במשך השנה נמשכה עלייה במספר השכירים בסקטור זה, אף כי בקצב איטי: 2 אחוזים בלבד. חלק מעלייה זו נעוץ בעליית מספר המועסקים בעבודות היוזמות. שכרם של מועסקים אלה מומן מתקציבי הממשלה.

השכר לשכיר עלה ב-21 אחוזים בממוצע, לעומת ממוצע 1965, והגיע ל-600 ל"י בערך. במשך 1966 עלה השכר לשכיר בשיעור 17 אחוזים בקירוב. שיעורי גידול אלה הם הגבוהים בין כל ענפי המשק ב-1966 (פרט לתחבורה, שם השיעור מוטה כלפי מעלה, כאמור). שיעורים אלה מתאשרים על סמך נתונים נוספים רבים. עליית השכר ב-1966 חלה ברובה ברביע הראשון של השנה, כהמשך לעלייה המואצת שחלה בסוף 1965. בתקופה זו נערך מבצע הסיווג של עובדי השירותים הציבוריים, ובה הסתיים חלק הארי של תשלום הפרשי השכר בעד התקופה שמ-1.4.1964. הנתונים הקיימים אינם מאפשרים לבודד את חלק השכר הנובע מההפרשים בתקופה זו ואת החלק הנובע ממרכיבי השכר הרגילים. לפיכך אי אפשר לבדוק בכמה עלה השכר החודשי הרגיל לשכיר בספטור זה כתוצאה ממבצע הסיווג. מבצע הסיווג² נבע מהסכם שכר דו שנתי שנחתם באוגוסט 1964 — בהסכם זה נקבעו תעריפי שכר חדשים לעובדי השירותים הציבוריים שתחילתם מ-1.4.1964, ושהפעלתם הותנתה בסיווג תפקידים מחודש. מבצע הסיווג העלה את השכר למרבית העובדים בשיעורים ניכרים (ולא חלה הרעה בשכרו של כל שהוא). עם ביצועו, תבעו האקדמאים להחזיר את ההפרשיות לקדמותה. בקשתם נענתה בסוף 1965, וגם זאת באופן רטרואקטיבי לתקופה שהחלה ב-1.4.1964. שכרם הועלה שנית ב-18 אחוזים לאחר שהועלה ב-1964 ב-12 אחוזים ובס"ה הועלה שכרם ב-33 אחוזים בקירוב.

ז. שירותים אישיים

ההתפתחות של השכר בענף זה דומה למדי להתפתחות בענף השירותים הציבוריים — אלא ששיעורי השינוי פחות קיצוניים.

שיעור השכר לשכיר עלה ב-20 אחוזים בממוצע, לעומת השכר הממוצע ב-1965 והגיע ל-400 ל"י בחודש. שיעור השינוי במשך 1966 הגיע ל-15 אחוזים. גם בענף זה ארעה העלייה המהירה

¹ שיעור זה נראה כמוטה כלפי מעלה — ראה להלן.

² ראה בנק ישראל, דין וחשבון 1965, עמ' 188-190.

ברביע הראשון, ולאחר מכן הואטה מאוד העלייה עד שבספטמבר חלה ירידה בשכר הנומינלי לשכיר. ירידה זו מוסברת בחלקה בתשלום הפרשי שכר בקיץ 1966 בעד חודשי השנה הראשונים, בהתאם לעליית התעריפים, ובחלקה היא מוסברת בירידת שכר רגילה שארעה עקב תוספת היצע עובדים שנפלטו מענפים אחרים ונכנסו לענף.

מספר השכירים הממוצע ב־1966 בענף זה עלה בשלושת אלפים איש, שהם 11 אחוזים. ב־מ שך 1966 התווספו כ־1,500 שכירים לענף, שהם כ־5 אחוזים.

חלה ירידה בשיעור 2 אחוזים במספר שעות העבודה לשכיר בענף ומכאן — עלייה בשיעור 23 אחוזים בשכר לשעת עבודה. תעריפי השכר עלו בין 5 ל־10 אחוזים ב־1966, ומכאן שעליית השכר לשכיר במשך השנה היתה גבוהה במידת מה משיעור העלייה המתחייב מעליית התעריפים ותוספת היוקר.

3. תוספת היוקר¹

הסדר תוספת היוקר הונהג בארץ בתקופת מלחמת העולם השנייה. מטרת הסדר זה היתה להתאים את רמת השכר לרמת המחירים על ידי הסדר אוטומטי ובכך להמעיט את השיבושים הצפויים בייחסי העבודה ובייצור, שהיו עשויים להגרם אלו היתה השתנות כפופה רק למשא ומתן, הכרוך, מטבע הדברים, בסכסוכי עבודה. משנת 1952 הורחב תוקפו של הסכם תוספת היוקר, שנחתם בין התאחדות בעלי התעשייה לבין ההסתדרות הכללית, על כל ענפי המשק המאורגן.

תוספת היוקר מחושבת בהתאם למדד המחירים לצרכן המתוקן בסעיף הדיור². מדד זה נבדק פעמיים בשנה, בינואר וביולי, ותוספת היוקר מוגדלת רק אם המדד הקובע עלה ב־3 אחוזים ומעלה מאז ההגדלה האחרונה של תוספת היוקר. תוספת היוקר משתלמת בשיעור עליית המדד על שכר היסוד עד תקרה של 700 ל"י לחודש.

ב־1966 עלה המדד הקובע ביותר מ־3 אחוזים הן בינואר והן ביולי. בינואר עלה המדד הקובע ב־7.1 אחוזים (שהן 9.3 נקודות) וביולי ב־4.3 אחוזים. בהתאם הוגדלה תוספת היוקר בינואר 1966 ב־9.3 אחוזים על שכר היסוד עד תקרה של 700 ל"י בחודש (כ־7 אחוזים על השכר הכולל הממוצע).

ביולי 1966 החליטה ההסתדרות לא לתבוע את הגדלת תוספת היוקר בגלל שיקולים משקיים. מקבלי שכר, בעלי משפחה, ששכרם הכולל לא עלה על 400 ל"י בחודש קיבלו פיצוי מתקציב הממשלה בצורת מענק התייקרות בסך 12 ל"י לחודש לתקופה אוגוסט-דצמבר 1966.

בינואר 1967 עלה המדד הקובע ב־8 אחוזים, כך שהתחייבה הגדלה נוספת של תוספת היוקר. נציגי התאחדות בעלי התעשייה סירבו לאשר הגדלה כזאת. לאחר משא ומתן ממושך הוחלט, שתוספת היוקר לא תשולם, אולם ימשיכו בתשלום מענק ההתייקרות. מענק זה ישולם רק למקבלי שכר כולל הנמוך מ־500 ל"י, בשיעור של כ־4 אחוזים משכרם הכולל.

תפקיד ההסדר האוטומטי של תוספת היוקר הוא לשמור על החלוקה הקיימת של ההכנסה בין שכירים לשאינם שכירים מפני שינויים הנובעים מהשפעות עליית מחירי התפוקה המקומית. הסכם תוספת היוקר לא נועד לשמור בכל תנאי על השכר הריאלי בעת עליית מחירים. במקרים שבהם יורדת ההכנסה הריאלית של כלל משקי הבית, אין הצדקה לשמור על ההכנסה הריאלית של חלק מהציבור. אמנם, בדרך כלל, הסדר המבטיח שלא ינפוצה לא תהיה השפעה על חלוקת

¹ פירוט הבעיות הכלכליות הקשורות בשאלות תוספת היוקר וסקירה על ביצוע תוספת היוקר בעבר מצוי בדיון וחשבון של "הוועדה המקצועית לבחינת תוספת היוקר", שהוגש להסתדרות העובדים הכללית ולהתאחדות בעלי התעשייה בנובמבר 1966 בלוית סקירה היסטורית של תוספת היוקר.

² דיון מפורט על דרך חישוב תוספת היוקר מצוי בבנק ישראל, דיון וחשבון 1965, עמ' 191 ובבנק ישראל, דיון וחשבון 1964, עמ' 192.

ההכנסות בין הכנסות משכר עבודה להכנסות אחרות מבטיח גם שמירה על רמתו הריאלית של השכר, אולם זהות זו אינה הכרחית.

4. ההכנסה הפנויה

ההכנסה הפנויה הריאלית משכר וההכנסה הפנויה הריאלית לשכיר עלו ב־8 אחוזים ב־1966, לעומת עלייה ריאלית בשיעור 10 אחוזים בהכנסה הכוללת משכר ובהכנסה לשכיר (ראה לוח 8'').

לוח 8''

ההכנסה הפנויה * לשכיר, 1965 ו־1966

אחוז השינוי	1966	1965	
19	4,374	3,671	סך ההכנסות משכר (מיליוני ל"י)
43	599	419	סך תשלומי מס הכנסה (מיליוני ל"י)
6	73	69	סך גביות הביטוח הלאומי משכירים (מיליוני ל"י)
16	3,702	3,183	סך ההכנסה הפנויה משכר (מיליוני ל"י)
0	642	642	מספר השכירים (אלפים)
16	5,770	4,960	ההכנסה הפנויה לשכיר (ל"י)
8	5,770	5,360	ההכנסה הפנויה לשכיר (ל"י, מחירי 1966)

* דרך החישוב מפורטת בנספח לפרק זה.
ה מקור : בנק ישראל.

ההבדל בשיעורי העלייה של ההכנסה הכוללת וההכנסה הפנויה משכר נובע מהעלייה המהירה בגבייה נטו של מס הכנסה בשנה הנסקרת — גבייה זו עלתה ב־43 אחוזים. ארבע סיבות לעליית מס ההכנסה בשיעור זה, לעומת הגבייה אשתקד : (1) בעקבות המלצות ועדת צדוק הופחתו שיעורי המס בסוף 1964. הגבייה המוקטנת החלה מראשית 1965, כשהשעורים המוקטנים היו בתוקף מ־1.4.64. בעד התקופה שקדמה, שולמו החזרי מס ב־1965, דבר שהשפיע על הקטנת הגבייה נטו. (2) מאפריל 1966 הועלו שיעורי מס ההכנסה בשיעור ממוצע של 6 אחוזים בקירוב. (3) גביית מס ההכנסה על הפרשי שכר ששולמו לעובדי השירותים הציבוריים בוצעה ב־1966. (4) גידול הכנסת השכירים, עקב הפרוגרסיביות של שיעורי מס ההכנסה, גוררת עליית הכנסת השכירים לשיעור עלייה גבוה יותר בגביות המס מהם.

ביקוש משקי הבית מושפע מההכנסה הפנויה, מכאן שההכנסה הפנויה משכר משפיעה על הביקוש המצרפי ועל הגדלת הצריכה.

בשנה הנסקרת גדלה אמנם ההכנסה הפנויה הריאלית משכר לשכיר מועסק ב־8 אחוזים, אולם מאידך גיסא, קטנה הכנסת הבלתי מועסקים וההכנסה שלא משכר (לעובדים שאינם שכירים והתמורה להון). חלק מעליית ההכנסה לשכיר מבטא תשלום הפרשי שכר ששולם עבור תקופה

קודמת. תשלום זה הוא חד פעמי באופיו. ממחקרים¹ התברר, שכ-20 אחוזים מתשלומים חד פעמיים מוקדשים לרכישת נכסי צריכה, לעומת כ-80 אחוזים מהכנסה שוטפת, שני גורמים אלה: ההשפעה המצומצמת יחסית של קבלת הכנסה חד פעמית על הצריכה, והעובדה שההכנסה הפנויה הריאלית עלתה אמנם לגבי חלק ממשקי הבית, אולם ירדה לגבי יתרם, מסבירים את העובדה שהביקוש לנכסי צריכה לא עלה בדומה לעליית ההכנסה הפנויה משכר².

5. יחסי עבודה

כאינדיקטור ליחסי העבודה³ אפשר להשתמש בנתונים על השביתות המובאים בלוח י"9. מן הלוח מתברר, שחלה ירידה קלה במספר השביתות ובמספר השובתים וירידה ניכרת במספר ימי העבודה שירדו לטמיון. בעוד שב-1965 חלה עלייה במספר השביתות, השובתים וימי השביתה במרבית הענפים, ומרבית העלייה רוכזה בשירותים הציבוריים, הרי עיקר הצמצום הן במספר השובתים והן בימי השביתה ב-1966 חל בענף השירותים הציבוריים. ההסבר לכך נעוץ בסיום מבצע הסיווג בענף זה שהוזכר לעיל. ריבוי השביתות ב-1965 בשירותים הציבוריים נבע מרצון להשפיע על העלאת הדירוג של קבוצות עובדים שונות לעומת מה שנקבע להן בסיווג. ביתר הענפים אין עדות לשיפור מובהק ביחסי העבודה, פרט לבנייה וחקלאות, ענפים המאופיינים באי יציבות תנאי העסקה.

מספר השובתים לשביתה ירד מ-316 ל-309. פירושו של דבר, שהשביתה הממוצעת ב-1966 כללה פחות עובדים.

משך השביתה הממוצע ירד ב-22 אחוזים בערך, דבר שבא לידי ביטוי בירידת מספר ימי השביתה לשובת מ-23 ימים ב-1965 ל-18 ימים ב-1966.

לציון מיוחד ראוי ירידת חלקן של השביתות שלא אושרו על ידי מוסדות ההסתדרות — "פראיות" — לעומת אלה שאושרו. ירידה זו מעידה על נכונות העובדים להסתפק בדרישות מקובלות על ההסתדרות. אין לראות בעליית חלקן של השביתות המאושרות מכלל השביתות את עליית כוחה של ההסתדרות לעומת המעבידים, אלא את רצון העובדים להיעזר באגוד המקצועי עליית כוחה של ההסתדרות לעומת המעבידים, אלא את רצון העובדים להיעזר באגוד המקצועי אינדיקטור זה מעיד שחל שיפור מה ביחסי העבודה בעיקר באותם תחומים, שבהם אין העובדים נהנים מיציבות גבוהה בתנאי העסקתם.

¹ ראה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל מחלקת המחקר "סקר החסכון 1963/64". סדרת פרסומים מיוחדים מס' 217, ירושלים תשכ"ז.

² התוצאה שמראים מחקרים אלה נובעת, למעשה, משינוי בדפוסי הצריכה לאורך זמן לעומת עתוי קבלת ההכנסה, בעוד שהכנסה החד פעמית התקבלה ברובה ב-1966, עצם ההחלטה על תשלום ההפרשים שהתקבלה כבר ב-1965 גרמה להעלאת הצריכה באותה שנה.

³ יחסי העבודה הם מכלול של קשרי גומלין בין מעבידים לשכירים. השביתות הן ביטוי לאותה שארית של קשרים אלה שלא באה על תיקונה במערכת היחסים הרגילה. אף כי אין נתונים, ניתן להניח, שהגידול באבטלה והחשש מפניה גרם להסתגלות העובדים לדרישת המעבידים במישור האישי ובמישור הקיבוצי. במישור האחרון ההסתגלות התבטאה בנכונות העובדים להקטנת שבוע העבודה (והשכר הכולל) במספר מפעלים, ובויתור על תוספת היוקר ביולי 1966 שהוזכרה לעיל.

השביתות לפי ענפי המשק, 1964, 1965 ו-1966

העלייה או (-) הירידה		מספר ימי השביתה			העלייה או (-) הירידה		מספר השובתים			העלייה או (-) הירידה		מספר השביתות			
מ"מ-1965 ל-1966	מ"מ-1964 ל-1965	1966	1965	1964	מ"מ-1965 ל-1966	מ"מ-1964 ל-1965	1966	1965	1964	מ"מ-1965 ל-1966	מ"מ-1964 ל-1965	1966	1965	1964	
(אחוזים)		(אלפים)			(אחוזים)		(אלפים)			(אחוזים)					
-61	1,587	5.4	13.8	0.8	-28	-38	1.9	2.6	0.4	38	120	22	16	5	חקלאות, ייעור ודיג
41	4	64.4	45.6	43.8	128	-19	21.2	9.3	11.5	21	38	88	73	53	חרושת ומחצבים
-43	-54	2.9	5.1	11.3	-77	+4	0.8	3.4	3.3	-39	18	8	13	11	חשמל ומים
163	239	1.4	0.5	0.2	243	+289	1.1	0.3	0	44	800	13	9	1	בנייה
-43	103	9.2	16.0	7.9	-2	0	6.7	6.8	6.8	-53	80	17	36	20	תחבורה וקשר
30	871	6.7	5.2	0.5	326	+188	10.9	2.6	0.9	-29	325	12	17	4	מסחר וכספים
															שירותים ציבוריים
-52	242	58.6	121.0	35.4	-37	+162	40.8	65.2	24.9	-12	216	106	120	38	ועסקיים
1,909	-95	0.2	0	2.3	1,055	-64	0.1	0	0.3	300	-67	4	1	6	שירותים אישיים
-28	103	148.9	207.4	102.2	-8	+87	83.5	90.2	48.1	-5	107	270	285	138	כל הענפים
															מהן שביתות שאושרו
60	17	42	17	32	117	48	33.6	13.9	19	46	74	46	29	35	(אחוזים)
															שביתות שלא אושרו
-55	168	58	83	68	-31	117	66.4	86.1	81	-31	131	54	71	65	(אחוזים)

הערות: האחוזים חושבו על פי מספרים שאינם מעוגלים.
המקור: המכון למחקר כלכלי-חברתי של ההסתדרות.